

پیمان جدید مشکلات ایران و روسیه را برطرف می‌کند؟

امضای توافقنامه جدید همکاری‌های بلندمدت با روسیه بخشی از رویکرد دولت سیزدهم در تاکید بر نگاه به شرق و کناره‌گیری از غرب محسوب می‌شود. این نخستین بار نیست که تهران و مسکو توافقنامه‌های همکاری بلندمدت با یکدیگر امضا می‌کنند.

به گزارش سایت خبری پرسون، از دی‌ماه سال ۱۴۰۰ که سیدابراهیم رئیسی، رئیس‌جمهوری اسلامی ایران در یکی از نخستین سفرهای خارجی‌اش به مسکو سفر کرد، دو سال گذشته است. در آن سفر رئیس‌جمهور ایران خواستار امضای یک پیمان بلندمدت جدید برای توسعه همکاری‌های دوجانبه ایران و روسیه شد.

مقام‌های دو کشور در ماه‌های گذشته چند بار تاکید کرده‌اند که جزئیات پیمان جدید دوجانبه در حال تکمیل شدن است و به‌زودی این پیمان بلندمدت ۲۰ ساله برای امضا آماده می‌شود. پیش از این سفر هم سیدابراهیم رئیسی در نخستین تماس تلفنی‌اش با ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه بر امضای یک توافقنامه بلندمدت جدید تاکید کرده بود. رئیسی روز ۲۵ آبان ۱۴۰۰ در تماس تلفنی با همتای روس خود گفته بود: «ایران آماده انعقاد توافقنامه بلندمدت همکاری همه‌جانبه با روسیه است.»

پوتین هم ضمن استقبال از این پیشنهاد تاکید کرد: «مسکو از پیشنهادات تهران در تدوین سند جدید همکاری بلندمدت دو کشور حمایت می‌کند و مصمم هستیم هرچه سریع‌تر نهایی و اجرایی شود.» اما برخلاف تصور عمومی پیشنهاد پیمان‌نامه جدید با مسکو ابتکار دولت سیزدهم نبود، بلکه چند ماه قبل از روی کار آمدن دولت جدید، دولت دوازدهم زمینه‌چینی برای تهیه چنین توافقی را آغاز کرده بود.

اسفندماه سال ۱۳۹۹، کاظم جلالی، سفیر جمهوری اسلامی ایران در مسکو گفت: «مقامات عالی‌رتبه دو کشور با نظر داشت افق همکاری‌های آینده، توافق خود را برای به‌روز نمودن و تمدید این معاهده اعلام کرده‌اند و هر دو طرف برای انعقاد قرارداد بلندمدت همکاری‌های مشترک و همه‌جانبه ایران و روسیه عزم جدی دارند.» وی تاکید کرد: «بر این اساس در گفتگوهایی که محمدجواد ظریف، وزیر خارجه ایران و سرگئی لاوروف، همتای روسی وی داشتند قرار شد پیش‌نویس این معاهده تهیه شود.»

این نخستین پیمان بلندمدت ایران و روسیه است؟

امضای توافقنامه جدید همکاری‌های بلندمدت با روسیه بخشی از رویکرد دولت سیزدهم در تاکید بر نگاه به شرق و کناره‌گیری از غرب محسوب می‌شود. این نخستین بار نیست که تهران و مسکو توافقنامه‌های همکاری بلندمدت با یکدیگر امضا می‌کنند. سال ۱۳۶۸، پس از پایان جنگ تحمیلی، اکبر هاشمی‌رفسنجانی، رئیس وقت مجلس شورای اسلامی در سفر به مسکو چندین توافقنامه همکاری با اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی امضا کرد.

با این حال بعد از فروپاشی شوروی، این توافقنامه‌ها به فراموشی سپرده شد و تا نزدیک به ۱۰ سال بعد این توافقنامه‌ها عملاً اجرایی نمی‌شد. سال ۱۳۷۹ در سفر سیدمحمد خاتمی، رئیس‌جمهور وقت به مسکو، توافقنامه همکاری‌های بلندمدت جدیدی بین ایران و روسیه امضا شد. اساس روابط متقابل و اصول همکاری بین جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه، مشتمل بر یک مقدمه و ۲۱ ماده است که در تاریخ ۲۲ اسفندماه سال ۱۳۷۹ هجری شمسی برابر با دوازدهم مارس ۲۰۰۱ میلادی در دو نسخه به زبان‌های فارسی و روسی، تنظیم شد.

این قانون ۱۶ دی‌ماه ۱۳۸۰ در مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۲۷ دی‌ماه همان سال به تأیید شورای نگهبان رسید. این معاهده برای مدت ۱۰ سال منعقد و در صورتی که هیچ‌یک از طرفین حداقل یک سال قبل از پایان اعتبار آن به صورت کتبی طرف دیگر را از قصد خود پیرامون قطع اعتبار معاهده مطلع نکند، خود به خود برای دوره‌های پنج‌ساله بعدی تمدید می‌شود. به همین ترتیب از سال ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ این توافق دو بار تمدید شد و سال ۱۴۰۰ نیز بار دیگر تا سال ۱۴۰۵ تمدید شده است.

پیمان جدید تهران و مسکو چه زمانی امضا می‌شود؟

در طول سال‌های گذشته و به‌ویژه با افزایش رویکرد خصمانه غرب نسبت به ایران و بازگشت تحریم‌های آمریکا پس از خروج غیرقانونی دونالد ترامپ از برجام، موضوع نگاه به شرق و ارتقای سطح روابط ایران و روسیه به شراکت راهبردی، یکی از سیاست‌های عمده دولت جمهوری اسلامی ایران بوده است. محمدجواد ظریف، وزیر خارجه پیشین ایران در طول دوران هشت‌ساله تصدی این مقام، بیش از ۳۰ بار به مسکو سفر کرد و نهایتاً کار را برای تهیه پیش‌نویس معاهده جدید همکاری‌های بلندمدت با روسیه آغاز کرد.

تلاش برای تدوین پیش‌نویس مورد توافق معاهده بلندمدت جدید، در دولت سیزدهم هم پیگیری شده است، اما با گذشت سه سال از آغاز کار برای تدوین این معاهده، هنوز مشخص نیست که متن پیش‌نویس برای امضای مقام‌های ارشد دو کشور نهایی می‌شود. بهار سال جاری سرگئی لاوروف، وزیر خارجه روسیه گفته بود که پیش‌نویس معاهده در سطح بالایی از آمادگی قرار دارد و چند ماه بعد، تابستان امسال، کاظم جلالی، سفیر جمهوری اسلامی ایران در مسکو تاکید کرد که ممکن است معاهده تا پیش از پایان سال ۲۰۲۳ به امضا برسد.

جلالی چند ماه بعد بار دیگر پیش‌بینی خود را به روز کرد و در گفت‌وگویی با خبرگزاری تاس روسیه گفت: «به امید خدا ما تلاش می‌کنیم این توافقنامه در نیمه نخست سال ۲۰۲۴ میلادی به امضای دو کشور برسد.»

محتوای پیمان تهران و مسکو محرمانه خواهد ماند؟

پس از امضای سند جامع همکاری‌های بلندمدت ۲۵ ساله ایران و چین در فروردین ۱۴۰۰، که جزئیات آن محرمانه باقی ماند و هرگز متن آن منتشر نشد، این نگرانی افزایش پیدا کرد که پیمان بلندمدت احتمالی با روسیه نیز سرنوشت مشابهی داشته‌باشد و زیر سایه محرمانگی به امضای طرفین برسد.

اما انتخاب نام «پیمان» برای این سند، نشان می‌دهد که دو طرف علاقه‌مند هستند این توافقنامه را به‌عنوان یک توافقنامه رسمی الزام‌آور امضا کنند که براساس قوانین داخلی هر دو کشور برای رسمیت پیدا کردن باید به تصویب مجالس هر دو کشور برسد. ابراهیم رضایی، نماینده دشتستان در مجلس شورای اسلامی و رئیس گروه دوستی پارلمانی ایران و روسیه در گفت‌وگویی با خبرگزاری ایرنا پس از سفر نخست سیدابراهیم رئیسی به مسکو گفته‌بود: «توافقات ایران و روسیه پنهانی و مخفیانه نیست. طبق قانون اساسی هر قرارداد خارجی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد لذا توافق ۲۰ ساله ایران و روسیه نیز باید به تصویب مجلس رسیده و به‌صورت شفاف به مردم اعلام شود.»

پیمان جدید مشکلات ایران و روسیه را برطرف می‌کند؟

روابط تهران و مسکو در طول دهه‌های گذشته، فرازوفرودهای بسیاری را پشت سر گذاشته‌است. سال ۱۹۸۱ تلاش شوروی برای اشغال افغانستان با مخالفت جدی تهران مواجه شد و باعث سردی شدید روابط دو کشور شد. در دوران جنگ تحمیلی، اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی حامی جدی و تامین‌کننده اصلی سلاح برای رژیم صدام حسین در عراق بود. پس از پایان جنگ، دو طرف تلاش کردند که روابط دوجانبه را بهبود دهند، اما با فروپاشی شوروی و روی کار آمدن دولت غربگرا در مسکو، روابط این بار تحت‌الشعاع مشکلات ایران با آمریکا قرار گرفت.

امضای توافقنامه همکاری‌های بلندمدت در سال ۱۳۷۹ یک گام مهم در جهت بهبود روابط دو کشور بود که زمینه همکاری و توسعه روابط را میان دو کشور ایجاد کرد. اما به رغم پایان یافتن خصومت‌های علنی در روابط دو کشور، مشکلات زیادی همچنان بین ایران و روسیه باقی ماند.

برای مثال به رغم تاکید مستمر تهران بر ضرورت تعیین حدود دریای خزر براساس توافق پنج‌جانبه میان تمامی کشورهای ساحلی، روسیه سال ۱۹۹۸ با امضای توافق‌های جداگانه با قزاقستان و آذربایجان، حدود و مرزهای آبی خود را با این دو کشور بدون در نظر گرفتن نظر ایران مشخص کرد. بیش از ۳ دهه است که مذاکرات در مورد تعیین رژیم حقوقی دریای خزر ادامه دارد، اما تهران همچنان نتوانسته‌است نظر چهار کشور دیگر را برای امضای یک معاهده پنج‌جانبه برای تعیین حدود و مرزهای دریایی جلب کند.

یکی از ابعاد مهم روابط تهران و مسکو همکاری‌های دفاعی و هسته‌ای است. با این حال مسکو در دو دهه گذشته بارها تعهدات خود را به ایران با تاخیرهای طولانی انجام داده یا هرگز عملی نکرده‌است. از نمونه‌های بدعهدی‌های روسیه مسئله فروش سامانه‌های پدافند موشکی و هوایی اس-۳۰۰ بود که پس از سفر وزیر دفاع وقت ایران به روسیه در سال ۱۳۸۷ قرارداد خرید آن نهایی شد.

روسیه به رغم تعهد فروش این سامانه‌ها به ایران، بارها از تحویل این سامانه‌ها به تهران سر باز زد و نهایتاً با رای مثبت به قطعنامه تحریم تسلیحاتی ایران در شورای امنیت سازمان ملل متحد، به وضع تحریم‌هایی کمک کرد که تحویل این سامانه‌ها را به تهران غیرممکن می‌کرد. نهایتاً روسیه پس از ۷ سال این سامانه‌ها را بعد از توافقاتی مقدماتی برجام به ایران تحویل داد.

روسیه در اجرای تعهداتش در نیروگاه هسته‌ای بوشهر نیز تعلل بسیاری به خرج داد و هرچند واحد نخست این نیروگاه نهایتاً توسط روسیه تکمیل و به ایران تحویل شد، اما همچنان تردیدهای زیادی در مورد نقش روسیه در به سرانجام رساندن واحدهای دو و سه نیروگاه اتمی بوشهر وجود دارد.

«روس‌اتم» سال ۱۳۹۶ عملیات ساخت و ساز واحدهای دو و سه نیروگاه اتمی بوشهر را آغاز کرد و قرار بود این دو واحد را بهار ۱۴۰۳ و تابستان ۱۴۰۴ تحویل ایران دهد. با این حال محمد مخبر، معاون اول رئیس‌جمهور ایران آذرماه سال جاری افشا کرد که عملیات ساخت و ساز این دو واحد نیروگاه هسته‌ای ۵ سال است که متوقف شده‌است.

لوان جاگاریان، سفیر پیشین روسیه در تهران، در گفتگوهای خود تصریح کرده‌بود که توقف عملیات «روس‌اتم» در ایران به دلیل بدهی‌های چندصد میلیون یورویی تهران به «روس‌اتم» است. هرچند برخی مقام‌های ایران ابتدای سال جاری اعلام کرده‌بودند که مسئله بدهی‌های ایران به «روس‌اتم» از طریق توافقاتی دو دولت حل و فصل شده‌است، اما از پاییز سال جاری مقام‌های سازمان انرژی اتمی تاکید می‌کنند که پروژه واحدهای دو و سه نیروگاه اتمی بوشهر به صورت کاملاً ایرانی و بدون حضور خارجی‌ها در حال اجرا است.

پرونده باز دیگر در مناسبات دفاعی ایران و روسیه، مسئله خرید جنگنده‌های مدرن سوخو ۳۵ است. از سال گذشته مقام‌های ایرانی از نهایی شدن توافق خرید این جنگنده‌های مدرن خبر می‌دهند و بارها تاریخ‌هایی برای تحویل این جنگنده به ایران اظهار شده‌است، اما تاکنون خبری از این تجهیزات نظامی نیست و دقیقاً معلوم نیست وضعیت توافق برای این خرید مهم نظامی در چه مرحله‌ای قرار دارد. برخی رسانه‌های روسیه مدعی شده‌اند که همانند مسئله «روس‌اتم»، مشکل خرید سوخو ۳۵ هم مسائل مالی است.

پیمان جدید بر مناسبات تجاری مؤثر خواهد بود؟

تهران بارها اظهار علاقه کرده‌است که مناسبات تجاری خود را با روسیه توسعه دهد. سال ۱۳۹۶، حسن روحانی، رئیس‌جمهور وقت ایران در سفر به مسکو اظهار امیدواری کرد که مناسبات تجاری ایران و روسیه به ۱۰ میلیارد دلار برسد. با گذشت ۶ سال از این اظهارنظر، روابط تجاری میان دو کشور رشد چندانی نکرده‌است و در حال حاضر مجموعاً در حدود ۳ میلیارد دلار باقی مانده‌است. اما مقام‌های دولت سیزدهم معتقدند که ظرفیت‌های بسیار زیادی در توسعه مناسبات تجاری دو کشور وجود دارد.

جواد اوجی، وزیر نفت جمهوری اسلامی ایران خردادماه سال گذشته در مراسم جشن ملی روسیه در سفارت این کشور در تهران مدعی شد براساس برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده تا یک سال و نیم دیگر حجم مبادلات تجاری میان دو کشور به ۴۰ میلیارد دلار می‌رسد. به رغم گذشت بیش از یک‌سال‌ونیم از این ادعا، براساس اعلام گمرک ایران، حجم مبادلات تجاری ایران و روسیه در سقف یک میلیارد و ۸۰۰ میلیون دلار باقی مانده‌است.

ابراهیم رضایی، رئیس گروه دوستی پارلمانی ایران و روسیه هم اخیراً مدعی شده‌بود که حجم تجارت میان ایران و روسیه می‌تواند به ۵۰ میلیارد دلار برسد. یکی دیگر از ادعاهای مطرح‌شده در مورد سطح روابط با روسیه، سرمایه‌گذاری ۴۰ میلیارد دلاری روسیه در صنایع نفت و گاز ایران بود. تابستان سال گذشته شرکت ملی نفت ایران و گازپروم روسیه تفاهمنامه‌ای را برای سرمایه‌گذاری ۴۰ میلیارد دلاری روسیه در ایران امضا کردند.

هیچ آمار مشخصی وجود ندارد که روسیه تا چه اندازه آمادگی سرمایه‌گذاری در صنایع نفت و گاز ایران دارد و یا در چه پروژه‌های مشخصی قصد مشارکت دارد. با این حال بسیاری از کارشناسان معتقدند که با توجه به ظرفیت‌های اقتصادی روسیه و تحریم‌هایی که با آن مواجه است، رقم ۴۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در ایران چندان عدد منطقی و عملی به نظر نمی‌رسد.

با این حال روسیه در طول ماه‌های گذشته گام‌های کوچکی برای توسعه روابط با تهران برداشته‌است. امضای توافقنامه تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا که ۵ سال بعد از امضای توافقنامه تجارت ترجیحی با این اتحادیه امضا شد، می‌تواند به توسعه تجارت ایران و روسیه و ۴ کشور دیگر عضو این اتحادیه اقتصادی نقش بسزایی داشته‌باشد.

گشایش یک ال سی ۱۷ میلیون یورویی نزد یک بانک روسی در دی‌ماه سال جاری نیز گام دیگری بود که در شرایط تحریم‌های گسترده علیه ایران و همکاری نکردن بانک‌های بین‌المللی با تهران به دلیل قرار گرفتن در لیست سیاه FATF می‌تواند به توسعه تجارت میان تهران و مسکو کمک کند. علی‌فکری، رئیس سازمان سرمایه‌گذاری ایران هم بهمن‌ماه سال جاری اعلام کرد که ۳۱ درصد از سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده در ایران در سه ماه گذشته، توسط روسیه انجام شده‌است.